

FİİLDE ÇATI

*Fiillerin özne ve nesneye bağlı olarak kazandığı anlama ve girdiği biçime **çatı** denir.

*Konumuzun isminden de anlaşılacağı üzere **çatı**, sadece fiil cümlelerinde(yüklemi fiil olan cümleler) aranan bir özelliktir. İsim cümlelerinde(yüklemi isim olan cümleler) çatı aranmaz.

Örnekler: > Rahat bir işim, sıcak bir odam **var**. (isim cümlesi/Çatı aranmaz.)

> Simurg, **Kaf Dağı'nın ardında yaşayan, kuşların sultanı bir masal kusudur**. (isim cümlesi/Çatı aranmaz.)

> Ceviz, bu tür açık alanlar için **vazgeçilmez bir ağaçtır**. (Yüklem sıfat tam./isim cümlesi/Çatı aranmaz.)

> En sevdiğim şey farklı ülkeleri **gezme**ktir. (Yüklem fiilimsi/isim cümlesi/Çatı aranmaz.)

***Fiilde çatı incelenirken şu yol izlenir:**

1) İlk olarak cümledeki yüklem bulunmakta,

2) Daha sonra bu yüklem fiil olup olmadığı tespit edilmekte,

3) Yüklem fiil olduğu anlaşıldıktan sonra bu eylemin cümledeki özne ve nesne ile olan ilişkisi incelenmekte,

4) Bunu incelerken de ayrıca fiilin içinde bulunan bazı ekler de göz önünde bulundurulmaktadır.

*Fiil çatısı, öznelerine ve nesnelere göre olmak üzere iki yönden incelenir.

1-ÖZNESİNE GÖRE FİİLLER(ÖZNE-YÜKLEM İLİŞKİSİ)

a) ETKEN FİİLLER:

Cümlede bildirilen işin, hareketin **gerçek özne veya gizli öznenin bizzat kendisi tarafından gerçekleştirildiği fiillere "**etken fiil**" denir.

****Yüklem anlattığı işi üstüne almış, yargının oluşmasını sağlamış, yüklem bildirdiği işi bizzat kendisi yapan öznelerdir. Gerçek özneler cümlede açık şekilde bulunup bulunmamasına göre gizli özne ve açık özne şeklinde iki şekilde bulunabilir.**

ÖRNEKLER:Babam bahçenin kapısını **onardı**.

Yüklem = onardı kim onardı? = Babam = Gerçek özne / Etken

>Şairler insanı tanımayı başaramazlarsa şirden **uzaklaşırlar**.

Yüklem = uzaklaşırlar kim uzaklaşır? = Şairler = Gerçek Özne / Etken

>Hızla yağın yağmurun altında arabaya doğru **koştuk**.

Yüklem = koştuk kim koştu? = biz = gizli özne / Etken

>Sahneye çıkınca önce salondakileri başımla **selamladım**.

Yüklem = selamladım kim selamladı? = Ben = gizli özne / Etken

NOT: Gizli özne de cümledeki eylemi bizzat kendisi yaptığından gerçek özne olarak incelenir, bu yüzden cümlede özne gizli şekilde verilse bile yüklem etken çatılı fiil olur. Biz gizli öznenin varlığını yüklemdeki şahıs ekinden anlarız. Yukarıdaki son iki cümle de bu duruma örnektir.

b) EDİLGEN FİİLLER:

İşi yapan gerçek bir öznesi **olmayan fiillere **edilgen fiil** denir. Edilgen çatılı fiillerde özne işi yapan değil, yapılan işten etkilenen durumdadır. Edilgen çatılı fiillerin öznesi, sözde öznedir(İşi yapan varlık değil yapılan işten etkilenen varlık.)

**Edilgen fiillerde işi kimin yaptığı net olarak belli değildir. Edilgen fiillerde iş başkaları tarafından yapılır.

**Edilgen fiillerde her zaman "-l" veya "-n" eklerinden birisi vardır. Ama bu eklerin olduğu her cümle de edilgen fiil değildir; önemli olan öznenin işi yapıp yapmadığıdır.

NOT: Edilgen fiiller, nesne – yüklem ilişkisine göre **daima geçişsizdir**. Çünkü; edilgen fiillerde nesne gibi görünen öge, daima sözde öznedir.

Örnekler:> İtfaiye yangını kısa sürede **söndürdü**. (Etken) = Özne: İtfaiye

Yangın kısa sürede **söndürüldü**. (Edilgen) = Sözde özne: Yangın

> **Editör** kitaptaki yanlışları **düzeltilti**. (Etken) = Özne: Editör

Kitaptaki yanlışlar düzeltildi. (Edilgen) = Sözde özne = Kitaptaki yanlışlar

> **Belediye** ağaçları **budadı**. (Etken)= Özne: Belediye

Ağaçlar budandı. (Edilgen) = Sözde özne: Ağaçlar

> Odanın her yerini **süsledi**. (Etken) = Özne: O (Gizli özne)

Odanın her yeri süsledi. (Edilgen) = Sözde Özne: Odanın her yeri

c) DÖNÜŞLÜ FİLLER:

**İşi yapan ve yapılan işten etkilenen gerçek bir öznenin bulunduğu fiillere dönüşlü fiil denir. Bu tür fiillerde eylemleri yapan özne olduğu gibi, eylemden etkilenen de öznedir.

**Dönüşlü fiiller, etken fiillere "-l" ve "-n" ekleri getirilerek yapılır.

*Soruda şıklarda "dönüşlü fiil" yoksa "etken fiili" işaretleriz. Çünkü dönüşlü fiillerde özne işi yapan varlıktır.

NOT: Edilgen ve dönüşlü fiillerin her ikisi de "l" ve "n" çatı eki aldıklarından birbirleriyle karıştırılabilmektedir.

Edilgen eylem ile dönüşlü eylem arasındaki fark ise şunlardır: . Edilgen fiillerde "başkası tarafından", dönüşlü fiillerde ise "kendi kendine" yapma anlamı vardır. Dönüşlü fiillerin gerçek öznesi vardır, edilgen fiillerin ise sözde öznesi vardır.

ÖRNEKLER: Sokaktaki çöpler temizlendi. (Sokaktaki çöpler=Sözde ö./başkası tarafından temizlendi=edilgen)

> Köpeğimiz, üzerindeki çamurdan silkinerek temizlendi. (Köpeğimiz=Ger. ö./kendi kendine temizlendi=dönüşlü)

> Çocuk babasının kollarına atıldı. (Çocuk =Ger. ö./kendi kendine atıldı = dönüşlü)

> Genç kız camın önünden çekildi. (Genç kız =Ger. ö./kendi kendine çekildi = dönüşlü)

> Kırılan gözlüğüm tamir edilince çok sevindim. (Ben=Giz. ö./kendi kendine sevindim = dönüşlü)

> Büşra, düğünde en sevdiği pembe elbisesini giyindi. (Büşra =Ger. ö./kendi kendine giyindi = dönüşlü)

d) İŞTEŞ FİLLER:

Fiilde anlatılan işin birden çok özne tarafından birlikte veya karşılıklı yapıldığını gösteren fiillere işteş fiil denir.

* İşteş fiil, her şeyden önce, birden fazla öznesi olan fiil değil, olabilmesi, meydana gelebilmesi için birden fazla özneyi gerektiren fiildir ve bu fiiller (eylemler), özneler tarafından birlikte veya karşılıklı yapılır.

* İşteş fiiller, fiil kök veya gövdelerine "-ş/-iş/-iş/-uş/üş/-laş/-leş" eklerinin getirilmesiyle oluşturulur.

* Soruda şıklarda "işteş fiil" yoksa "etken fiili" işaretleriz. Çünkü işteş fiillerde özne işi yapan varlıktır.

Karşılıklı Yapılan İşteş Fiil örnekleri: dövüş(mek), vuruş(mak), kucaklaş(mak), selamlaş(mak), itiş(mek), tartış(mak), haberleş(mek), atış(mak), öpüş(mek), araş(mak), görüş(mek), seviş(mek), buluş(mak), yazış(mak), anlaş(mak), çekiş(mek), bağrış(mak), çatış(mak), karşılaş(mak), ödeş(mek), vb.

Birlikte Yapılan İşteş Fiil Örnekleri: uçuş(mak), ağlaş(mak), kaçış(mak), ötüş(mek), bekleş(mek), gülüş(mek), koşuş(mak), doluş(mak), meleş(mek), kapış(mak), vb.

Karşılıklı Yapma (Karşılıklı İşteş Fiil) Örnekleri	Birlikte Yapma (Birlikte İşteş Fiil) Örnekleri
İki çocuk dövüştü.	Bütün çocuklar bağrışıyordu
Araçlar köprü üzerinde çarpışmış.	Gel yolcu, vatanın derdine ağlaşalım.
Komşusuyla sabah selamlaştı	Ne güzel, bütün kuzular meleşiyor.
İki ülke sonunda anlaştı.	Güvercinler gökyüzünde ne güzel uçuşuyordu.

2-NESNESİNE GÖRE FİLLER(NESNE-YÜKLEM İLİŞKİSİ)

a) GEÇİŞLİ FİLLER:

** Nesne alabilen fiillerdir. (Cümlede nesne varsa veya kendimiz dışarıdan nesne eklenebiliyorsa cümlemin yüklemi geçişli bir fiildir.)

** Cümlede nesneyi buldurmaya yönelik olan "neyi, kimi ve ne?" sorularına cevap verebilen fiillerdir.

** Geçişli fiiller, başına "onu" kelimesi geldiğinde anlamlı bir ifade oluştururlar. (Çünkü onu kelimesi cümlede nesne görevinde bulunur)

Örnekler: > Bozulan televizyonu hemen tamir etti. (Neyi tamir etti?=bozulan televizyonu=B.li N=Geçişli fiil)

> Marketten meyve ve sebze aldım. (Ne aldım = meyve ve sebze = B.siz Nesne = Geçişli fiil)

> Soğanı elleriyle kırıp yedi. (Neyi yedi = Soğanı = B.li Nesne = Geçişli fiil)

> Kardeşim bize içeriden su getirdi. (Ne getirdi? = su =B.siz Nesne = Geçişli fiil)

NOT: Bir fiilin geçişli olması için cümlede mutlaka nesnenin bulunması şart değildir! Yüklemi geçişli fiil olduğu halde bazı cümlelerde sözcük olarak nesne bulunmaz. Böyle durumlarda, cümlemin yüklemi olan fiilin başına "onu" kelimesini getirerek fiilin aslında geçişli olduğunu anlayabiliriz ya da cümleye dışarıdan kendimiz uygun bir nesne getirebiliriz.

Örnekler: > Havalimanında yaklaşık yarım saat bekledim.

-Yukarıdaki cümlede nesne bulunmadığı halde; yüklem "onu bekledim" şeklinde kullanılabilirdi için ya da "kardeşimi bekledim" şeklinde bir dışarıdan bir nesne getirilebilirdi için geçişli bir fiildir.

> Hiç sıkılmadan, büyük bir keyifle dinlerdik. (Onu, anlattıklarını, şarkılarını/ dinlerdik = geçişli fiil)

> Kimse girmesin diye sonuna kadar kilitledi. (Onu, kapıyı, odayı, dolabı/ kilitledi = geçişli fiil)

b) GEÇİŞSİZ FİLLER:

** Nesne alamayan fiillerdir. Cümleye dışarıdan da herhangi bir nesne getirilemeyen fiillerdir.

**Yükleme sorulan ve nesneyi buldurmaya yönelik olan "neyi, kimi ve ne" sorularına cevap veremeyen fiillerdir.

** Geçişsiz fiillerin başına "onu" kelimesi getirmeye çalıştığımızda anlamsal bir bozukluk ile karşılaşırız.

Örnekler:> Bu olaydan sonra tamamen içine kapandı.

neyi içine kapandı ?

kimi içine kapandı ? = cevap yok çünkü nesnesi yok = yüklem geçişsiz fiildir

ne içine kapandı ?

> Beni görünce hemen boynuma sarıldı.

neyi sarıldı?

kimi sarıldı? = nesne yok = geçişsiz fiil

ne sarıldı?

> Yorgunluktan gelir gelmez yatağına uzandı.

neyi uzandı ?

kimi uzandı ? = cevap yok çünkü nesnesi yok = geçişsiz fiil

ne uzandı ?

NOT: Dilimizde bazı kelimeler cümle içinde kazandıkları anlamları ile **hem geçişli hem de geçişsiz şekilde** kullanılabilir.

> Yolda köpek sürüsü ile karşılaştığımdan eve kadar koştum. (Geçişsiz) (Neyi koştum?=Cevap yok=Nesne yok)

Beden eğitimi öğretmenliği için dört yüz metreyi iki dakikada koştum. (Geçişli) (Neyi koştum?=dört yüz

metreyi=Nesne var)

> Odanın içinde sabahdan beri **dolaşıyordu**. (Geçişsiz) (Neyi dolaşıyordu = ?)

Bu tarihi sarayı keyifle **dolaşıyordu**. (Geçişli) (Neyi dolaşıyordu = Bu tarihi sarayı)

c) OLDURGAN FİLLER:

Geçişsiz bir fiilin “-r, -t, -tır” eklerinden birini almasıyla geçişli hale getirilmesiyle oluşan fiile “oldurgan çatılı fiil**” denilmektedir. Bu ekler sözcüğe eklenirken ses olaylarına göre “-r, -(i)r, -(i)r, -(u)r, -(ü)r, / -t, -(i)t, -(i)t, -(u)t, -(ü)t / -dır, -dir, -dur, -dür, tır, tir, tur, tür” şekillerini de alabilirler.

Oldurgan Fiil Nasıl Bulunur?: Öncelikle fiilin köküne bakılır. Fiilin kökü **geçişsiz** ise ve bu kök oldurgan yapan “-r, -t, -tır” ekleriyle geçişli hale getirilmişse bu fiilin nesnesine göre oldurgan bir fiil olduğu anlaşılır.

**Sorularda şıklarda oldurgan fiil yoksa geçişli fiil işaretlenir. Çünkü her oldurgan fiil aynı zamanda geçişlidir

Oldurgan Fiil Örnekleri:

Geçişsiz fiil Oldurgan Fiil(Geçişli Fiil)

Örnek / uyu-mak > Onu/ uyu-**t**-mak

Örnek / kaç-mak > Onu/ kaç-**ır**-mak

Örnek / düş-mek > Onu/ düş-**ür**-mek

Örnek / gül-mek > Onu/ gül-**dür**-mek

Örnek / ağla-mak > Onu/ ağla-**t**-mak

Oldurgan Fiillere Örnek Cümleler:* Arkadaşımın bu hareketi beni çok **korkuttu**.

* Misafirleri için bütün bir hindiyi **pişirdi**.

* Oyuncularını iki gün boyunca **dinlendirdi**.

d) ETTİRGEN FİLLER:

Geçişli bir fiilin kök ya da gövdesine “-r, -t, -tır” eklerinden birinin veya ikisinin üst üste getirilmesiyle oluşturulan, bunun sonucunda geçişlilik derecesi artırılan fiillere “ettirgen fiiller**” denir.

**Ettirgen fiillerin bazılarında öznenin işi başkasına yaptırması anlamı vardır.

**Sorularda şıklarda Ettirgen fiil yoksa geçişli fiil işaretlenir. Çünkü her Ettirgen fiil aynı zamanda geçişlidir.

Ettirgen Fiil Örnekleri:

Geçişli Fiil	Ettirgen Eylem	Ettirgen Eylem
Onu / temizle-mek	> Onu / temizle- t -mek	> Onu / temizle- t-tir -mek
Onu / sil-mek	> Onu / sil- dir -mek	> Onu / sil- dir-t -mek
Onu / bul-mak	> Onu / bul- dur -mak	> Onu / bul- dur-t -mak
Onu / kes-mek	> Onu / kes- tir -mek	> Onu / kes- tir-t -mek
Onu / iç-mek	> Onu / iç- ir -mek	

Ettirgen Fiillere Örnek Cümleler: >Sedef'i Ankara'da büyük dayısı **okuttu**.

>Bal mumundan heykelini **yaptırmış**.

>Olayların aslını çevresindekilere **sordurttu**.

Ettirgen ile Oldurgan Arasındaki Fark Nedir?

1-Ikisi de “-r, -t, -tır” eklerini alırlar.

2-Bu ekler ettirgen fiilde geçişli bir köke, oldurgan fiilde ise geçişsiz köke gelir.